

Drugi – neočekivana objava božanskoga

Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive s osvrtom na Bosnu i Hercegovinu

Alen Kristić

Premda je postojao i u prošlosti, i to prije kao iznimka nego kao pravilo, međureligijski dijalog predstavlja suvremenu pojavu. Nakon stoljeća samodostatnosti, neznanja, polemika i sukoba, na temelju njega mukotrpno započinje nov način odnosa među svjetskim religijama, u toj mjeri nov da s pravom možemo govoriti čak i o istinskoj duhovnoj revoluciji. Iako u mnogim vjernicima još uvijek pobuđuje nepovjerenje i strah, zgodimice čak i ogorčeno protivljenje, nema sumnje da je međureligijski dijalog nužna sastavnica odgovorne i zrele vjere.

Upravo je ta spoznaja razlog pisanja promišljanja o međureligijskom dijalogu iz katoličke perspektive, i to ne isključivo za katolike nego za pripadnike svih religija, koje stoljećima čine religijsko bogatstvo naše zemlje.

U prvom ćemo dijelu ovog promišljanja progovoriti o nužnostima i vrstama međureligijskog dijaloga općenito. Potom ćemo iznijeti glavne obrise povijesti i recepcije međureligijskog dijaloga u Katoličkoj crkvi. Zaključno razmatranje posvetit ćemo pokušaju kontekstualizacije projekta svjetskog etosa u društveno-politički kontekst Bosne i Hercegovine. Budući da je riječ o koncepciji međureligijskog (i ujedno općedruštvenog) dijaloga čiji je začetnik Hans Küng, jedan od katoličkih, ali i uopće kršćanskih teoloških velikana 20. stoljeća, smatramo da ćemo na taj način poslije teorijskih razmatranja o međureligijskom dijalogu lakše dokučiti koja su to stvarna područja i izazovi za međureligijski dijalog u bosanskohercegovačkom društvu u kojem živimo i za koje smo odgovorni, i to na neraskidiv način i kao vjernici i kao građani.

I.

1. Nužnosti međureligijskog dijaloga

Na temelju suvremenih spoznaja danas je moguće govoriti o antropološkoj, društvenoj i teološkoj nužnosti međureligijskog dijaloga.

Antropološka nužnost dijaloga

Korijeni međureligijskog dijaloga položeni su već u strukturi same ljudske osobe. Čovjek kao dijaloško-relaciono biće može rasti jedino u supostojanju s drugim i različitim, dakle na temelju dijaloško-nenasilne komunikacije. Dijalog je jedna od temeljnih ljudskih potreba. Da bi postojalo Ja, potrebno je Ti. Razlike osmišljavaju svaki, pa tako i međureligijski dijalog, a upoznavanje drugog predstavlja „proširivanje” sebe za jedan život.

Društvena nužnost dijaloga

Rastuća sklonost međureligijskom dijalogu u suvremenim društvima, obilježenim globalizacijom, ukazuje na višestruke društvene nužnosti dijaloga. To je prije svega kulturno-religijska pluralizacija društava. Supostojanje više religijskih zajednica u jednom društvu više nije iznimka već pravilo. Svakodnevno susrećemo ljude koji o bitnim stvarima života misle drugačije od nas. Nekoć daleki nacionalno-religijsko-kulturni stranac danas je susjed. Sektaški autizam društveno je neprihvatljiv.

Na to se nadovezuje i novo razumijevanje istine čemu je pridonijela dijaloška filozofija. Jednom spoznavši granice ljudskog jezika, uvidjeli smo da je svaki ljudski iskaz o istini zbilje fragmentaran. Ne posjedujemo cjelinu nego tek ulomke istine, koja se više ne razumijeva statički i monološki nego dinamički i dijaloški odnosno relaciono-komplementarno. Zato je trajno dijaloško susretanje s drugim kulturnim, filozofskim, društvenim i religioznim perspektivama nužna pretpostavka potpunije spoznaje istine o stvarnosti. Nismo posjednici već putnici prema i/Istini.

Demokratsko ustrojstvo suvremenih društava također potiče dijaloško ponašanje među religijama. Potraga za zajedničkim etičkim minimumom kao temeljem društva kao i za rješanjem konkretnih problema u

demokratskim društvima zbiva se na osnovi dogovaranja svih društvenih subjekata (konsenzus). To polučuje mentalitet aktivne dijaloske snošljivosti umjesto pasivne snošljivosti koja uvijek prijete da će skliznuti u nasilje.

Društveni poticaj dijalogu je i postkolonijalni sindrom. Europljani, nekoć kolonijalni vladari, progonjeni krivnjom konačno uviđaju autentičnu vrijednost kultura i religija izvan Europe, koje valja poznavati i poštivati u njihovoj posebnosti, i to kao vjerodostojan izraz ljudskosti. I nositelji tih kulturno-religijskih vrijednosti istodobno stječu novu samosvijest onkraj kompleksa manje vrijednosti.

Ne smije se s uma smetnuti niti sve aktualnija mirotvorna funkcija međureligijskog dijaloga.

Teološka nužnost dijaloga

No, za međureligijski dijalog odsudne su njegove teološke nužnosti. Već to ukazuje da međureligijski dijalog nije strategija opstanka ili pomodni hir nego bezuvjetni zahtjev koji za vjernika proizlazi iz same vjere odnosno iz temeljnog odnosa s Bogom. Dakle, međureligijski dijalog predstavlja bitnu sastavnicu vjere.

Razlog tomu je prije svega duhovno iskustvo abrahamskih religija o dijalogičnosti Boga i dijalogičnosti Objave. Međureligijski je dijalog zapravo odraz i nastavak Božjeg spasenjskog dijaloga s čovječanstvom, štoviše povlašten oblik suradnje s Bogom na spasenjskoj preobrazbi svijeta u stanište pravednosti, jednakosti i mira.

No, međureligijski dijalog je i povlašteno mjesto rasta i pročišćenja vlastite vjere. Dijaloshi susret s duhovnim svjetovima drugih potiče na uklanjanje nedosljednosti vlastite vjerničke prakse, na dublje razumijevanje vlastite vjere, rađajući obogaćenjem vlastitog religioznog iskustva.

Čvrsto stajanje u vlastitoj vjeri razmjerno je sposobnosti za međureligijski dijalog, i obratno! Zapravo, istom kroz međureligijski dijalog u punini započinjemo ozbiljivati zajedničko božansko pozvanje da budemo sinovi/kćeri jednoga Boga (nebeskoga Oca-Majke).

2. Vrste međureligijskog dijaloga

Danas je ustaljen govor o četiri temeljna i međusobno komplementarna oblika međureligijskog dijaloga. Dakako, nikada se ne smije smetnuti s

uma da je preduvjet dijaloga između religija prakticanje dijaloga u svakoj pojedinačnoj religiji, jer niti jedna od njih nije monolitna.

Kad je riječ o dijalogu života, mislimo na svakodnevni suživot vjernika različitih religija u znaku uzajamnog poštovanja i ljubavi. Dijalog djela tiče se međusobne suradnje pripadnika različitih religija na rješavanju općedruštvenih problema kao što su ekološke ili socijalne neprilike. Dijalog teologa podrazumijeva susrete i rasprave teologa o temeljnim pitanjima vjere kako bi se uklonilo neznanje iz kojeg se rađaju predrasude i demoniziranje, raskrile sličnosti i detektirale različitosti među religijama. Dijalog iskustva sastoji se od pokušaja duhovno angažiranih i zrelih osoba da se upoznaju s religioznom iskustvom drugih tako što će sudjelovati u njihovom iskustvu božanskoga, i to kroz molitve, meditacije, kontemplaciju, mistična iskustva, asketske prakse ili glazbene tradicije.

Kao zaključak svemu do sada rečenom o međureligijskom dijalogu općenito važno je, slijedeći uvide bosanskohercegovačkog katoličkog teologa fra Ivana Šarčevića, nadodati da su nužne pretpostavke međureligijskog dijaloga samokritičnost iz vjere (odgovornost pred Bogom), odgovornost za drugoga (univerzalnost patnje) i odgovornost za opće dobro (univerzalnost ljudskih prava).

Uz to se ne smije smetnuti s uma da međureligijski dijalog ne vode religijski sustavi, doktrine ili knjige nego osobe: „Dijalog je razgovor čovjeka s čovjekom o bitnim interesima čovjeka radi njega samoga.” (V. Bajsić). Dakle, istinska svrha međureligijskog dijaloga nije obrana pravovjerja ili prevođenje drugoga iz jedne u drugu vjeru nego traženje čovjeka zarad njega samoga, i to kao obogaćenja svih sudionika u dijalogu. Jezgrovitije kazano: istinska svrha svakog, pa i međureligijskog dijaloga nije neka apstraktno-teorijska istina nego konkretan čovjek, stvarna osoba čije je slobode i dostojanstva jamac sam Bog!

II.

1. Novozavjetni izazovi

Danas međureligijski dijalog spada među temeljne programatske odrednice života i djelovanja Katoličke crkve. On ne predstavlja neku usputnu crkvenu djelatnost već bitnu sastavnicu cjelokupnog poslanja Crkve: navještaj i dijalog su strukturalno komplementarne sastavnice globalnog

poslanja Crkve koje se međusobno ne dokidaju, pri čemu dijalog posjeduje zasebnu vrijednost.

Positivan pogled na međureligijski dijalog u Crkvi začeo se istom tijekom II. vatikanskog koncila. Stoljećima unatrag u Crkvi je vladao polemički odnos prema nekršćanskim religijama, skopčan s osjećajem samodostatnosti i superiornosti. Identificirajući sebe s Božjim kraljevstvom, Crkva se smatrala jedinim i pravim putem spasenja. No, već se u novozavjetnim spisima nalaze mjesta koja se daju tumačiti ne samo kao kritika religijske oholosti nego i kao poticaj na pozitivno vrednovanje pripadnika drugih religija.

Redovito se previđa da se u Evanđeljima pripadnici drugih religija uvijek iznova pojavljuju kao primjeri autentične vjere čemu je opreka nevjera Isusovih sunarodnjaka, pripadnika izabranog Božjeg naroda, a nerijetko čak i samih apostola: poklon mudraca s Istoka novorođenom Isusu (Mt 2,1-12); bijeg Marije i Josipa s novorođenim Isusom u Egipat (Mt 2,13-14); prispodoba o milosrdnom Samarijancu (Lk 10,29-37); Isusov razgovor sa Samarijankom (Iv 4,1-41); Isus ozdravlja kćerku Grkinje, rodom Sirofenićanke (Mk 7,24-29).

Štoviše za rimskog satnika iz Kafarnauma, čijeg je slugu ozdravio, Isus će, osuđujući religijsku oholost, reći: „Zaista, kažem vam, tolike vjere ne našo ni u koga u Izraelu. Zato vam velim da će mnogi doći s istoka i zapada te sjesti za stol s Abrahamom, Izakom i Jakovom u kraljevstvu nebeskom, dok će sinovi kraljevstva biti bačeni u krajnju tamu...” (Mt 8,11-12). Uostalom, upravo će rimski stotnik ispod križa u času Isusove smrti prvi ispovjediti: „Uistinu, ovaj bijaše Sin Božji” (Mt 27,54).

Iskusivši da se i na pogane izlio Duh Sveti kao i na krštene, apostol Petar je proniknuo: „Uistinu, sada istom shvaćam: Bog nije pristran. Naprotiv, njemu je mio u svakom narodu onaj koji ga priznaje i čini što je pravedno.” (Dj 34-36). Na drugom će mjestu pozvati kršćane da budu uvijek spremni na odgovor svakomu tko im zatraži razlog nade koja je u njima, i to blago i s poštovanjem (1 Pt 3,15-16).

Apostol će se Pavao pak u propovijedi na atenskom Aeropagu slobodno poslužiti mudroču grčkih pjesnika, govoreći svima o jedinstvu ljudskog roda i blizini Božjoj: „U njemu doista živimo, mičemo se i jesmo, kao što i neki od vaših pjesnika rekoše: Njegov smo čak i rod!” (Dj 17,28).

2. Teologija božanskog Logosa

Vodeću riječ u prvim stoljećima Crkve imala je teološka struja koja nije zabacivala i demonizirala istine i vrijednosti drugih kulturnih, religijskih i filozofskih tradicija. Naprotiv, sve dobro i istinito u njima smatrala je plodom djelovanja božanskog Logosa/Riječi koje se proteže kroza sva vremenska razdoblja od stvaranja svijeta. Za nju nije bilo mjesta sumnji da božanski Logos djeluje i izvan židovsko-kršćanske tradicije, sijući sjemenke istine u ljudski duh i objavljujući svim ljudima nebeskog Oca.

Dakle, s božanskim Logosom kao središtem kozmosa i povijesti svi ljudi imaju odnos: „On je svjetlo dano svim ljudima. Nije skriven nikome. On je svjetlo za sve, prosvjetljuje sve ljude.” No, taj je odnos izvan prostora židovsko-kršćanske objave fragmentaran i ima ulogu priprave za evanđelje.

Zastupnici ove teološke struje, otvorene duhovnim vrijednostima izvan Crkve, bili su Justin, Irenej i Klement Aleksandrijski.

Tako za Klementa autentična filozofija dolazi od Boga. On je filozofiju, misleći prvenstveno na grčku, nazivao čak savezom s Bogom koji je imao istu vrijednost i ulogu priprave za evanđelje kao Zakon za Židove. No, kao autentične učitelje čovječanstva vođene božanskim Logosom spominjat će i hinduističke i budističke učitelje.

No, u času kad se mučenička Crkva manjine bez političke moći preobrazila u raskošnu Crkvu većine s političkom moći 313, u njoj je gotovo posve zamrla sposobnost za priznanje tuđih duhovnih vrijednosti i dijalog. U Crkvi je prevladala rigidna teološka struja koja će na koncu poricati mogućnost spasenja nekršćana, ali i heretika i shizmatika koji život okončaju izvan Katoličke crkve: *Extra Ecclesiam nulla salus!* – Izvan Crkve nema spasenja!

Dijaloška promišljanja sačuvat će se tek na marginama srednjovjekovne Crkve u teološkim spisima Petra Abelarda, Rajmonda Llulla i Nikole Kuzanskog ili u spisima humanista poput Pica della Mirandole.

U predvečerje križarskih ratova jedan od rijetkih pomirljivih izričaja o nekršćanima u Crkvi ostat će iza pape Grgura VII. koji se Anaziru, vladaru muslimanske Mauritanije, obratio ovako: „Mi (kršćani i muslimani) priznajemo i vjerujemo u jednoga Boga, iako na različite načine, svakodnevno hvalimo i slavimo Stvoritelja vremena i Upravitelja ovog svijeta. Jer kao što Apostol kaže: On je naš mir, on koji je iz dvojice sazdao jednog (Ef 2).”

3. Epohalni obrat

Novo samorazumijevanje Crkve začeto tijekom II. vatikanskog sabora nije za posljedicu imalo samo dijaloški odnos prema modernom svijetu – Crkva više ne želi vladati svijetom nego mu služiti i od njega učiti u duhu prijateljske i kritičke otvorenosti – već i pozitivan stav prema nekršćanskim religijama.

Zapravo, još za vrijeme II. vatikanskog sabora, Pavao VI. je u enciklici *Ecclesiam suam* (1964), prvi na razini crkvenog učiteljstva, progovorio o nužnosti uvođenja sveobuhvatnog dijaloga u teoriju i praksu Crkve sučelice pluralizmu modernog svijeta. Nužnost dijaloga obrazlagao je antropološki i teološki. Korijeni dijaloga položeni su u strukturi same ljudske osobe. Duhovni rast osobe moguć je samo na temelju dijaloške odnosno nenasilno-uzajamne komunikacije. Dijaloška praksa Crkve trebala bi biti nastavak i odraz trajnog spasenjskog dijaloga između Boga i čovječanstva. Dijalogičnost je kvaliteta objave, ali i samoga Boga.

Na pozadini takvih promišljanja, II. vatikanski sabor bio je prvi sabor uopće u povijesti Crkve koji je o nekršćanskim religijama progovorio pozitivno, nadasve u Deklaraciji o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama „Nostra aetate”: „Katolička crkva ne zabacuje ništa što u tim religijama ima istinita i sveta. S iskrenim poštovanjem promatra te načine djelovanja i življenja, te zapovijedi i nauke koje, premda se u mnogome razlikuju od onoga što ona sama drži i naučava, ipak nerijetko odražavaju zraku one Istine što prosvjetljuje sve ljude.” (NA 2).

Za pozitivno vrednovanje nekršćanskih religija i međureligijskog dijaloga od odsudne je važnosti bilo priznanje vjerske slobode od strane Sabora, i to u Deklaraciji o vjerskoj slobodi „Dignitatis humanae”: „Jedno je od osobitih poglavlja katoličke nauke, a koje je sadržano u Božjoj riječi i koje Oci stalno propovijedaju, da čovjek mora Bogu dragovoljno odgovoriti vjerom; stoga se nikoga ne smije siliti da prihvati vjeru protiv volje. Jer čin je vjere po samoj svojoj naravi dragovoljan. ... Potpuno je dakle u skladu s prirodom vjere da se u vjerskoj stvari isključi svaka vrsta pritiska od strane ljudi...” (DH 10). U skladu s tim, Sabor je osudio i sve oblike diskriminacije: „Crkva dakle osuđuje svaku diskriminaciju ljudi koja se provodi zbog rase ili boje, društvenog položaja ili religije kao stranu Kristovu duhu. Zato Sveti Sabor idući tragovima svetih apostola Petra i Pavla, žarko zaklinje kršćane-vjernike da ‘vladajući se lijepo među poganima’ (1 Pt 2,12), ako je

moguće, koliko je do njih, žive u miru sa svim ljudima, tako da budu doista sinovi Oca koji je na nebesima.” (NA 5)

Saborski tekstovi svjedoče uvjerenje da su u svim religijskim tradicijama, više ili manje, nazočne značajne duhovne vrijednosti i bogatstva koje nisu plod samo ljudskih napora već i božanske milosti odnosno djelovanja Božje Riječi i Duha.

Positivne vrijednosti u nekršćanskim religijama, uvijek povezane s milosnim djelovanjem Krista, opisuju se različito: „dobre i istinite stvari” (OT 10), „dragocjene religiozne i humane elemente” (GS 92), „klice istine i milosti” (AG 4), „klice Riječi” (AG 11), „zrake istine koja prosvjetljuje svakog čovjeka” (NA 2)...

Iako ne izriče sud o tome jesu li nekršćanske religije objektivne institucije spasenja odnosno sredstva i put spasenja za njihove pristaše, za Sabor je spasenje nekršćana stvarna i neupitna mogućnost jer „Duh Sveti svima daje mogućnost da dođu u kontakt s pashalnim misterijem, i to na način koji Bog poznaje”. (GS 22). Štoviše, Sabor mogućnost spasenja ne uskraćuje niti ateistima i agnosticima: „Bog nije daleko ni od onih koji traže nepoznatoga Boga u utvarama i likovima, jer on svima daje život i dah i sve stvari (usp. Dj 17,25-28), i kao Spasitelj hoće da se svi ljudi spase (usp. 1 Tim 2,4). Oni koji bez krivnje ne poznaju Kristovo Evanđelje i Njegovu Crkvu, a ipak iskreno traže Boga i pod utjecajem milosti nastoje djelom izvršiti Njegovu volju koju su spoznali po glasu savjesti, mogu postići vječno spasenje. Božanska Providnost ne uskraćuje pomoć potrebnu za spasenje onima koji bez svoje krivnje nisu došli još do jasne spoznaje Boga i nastoje, ne bez božanske milosti, postići pravi život.” (GS 16).

Uz židove, Sabor je značajno poštovanje iskazao muslimanima, i to posebice u Deklaraciji o odnosima Crkve s nekršćanskim religijama „Nostra aetate”: „Crkva gleda s poštovanjem i muslimane, koji se klanjaju jedinom Bogu, živome i subsistentnome, milosrdnom i svemogućem Stvoritelju neba i zemlje, koji je govorio ljudima. Oni se svom dušom nastoje podvrgnuti njegovim skrovitim odlukama, kao što se Abraham, na koga se islamska vjera rado poziva, podvrgao Bogu. Oni Isusa, istina, ne priznaju Bogom, ali ga ipak časte kao proroka, a također i njegovu djevičansku majku Mariju. Nju ponekad i pobožno zazivaju. Osim toga, iščekuju dan suda, kad će Bog naplatiti svim uskrslim ljudima. Zato cijene moralni život, a Boga štiju napose molitvom, milostinjom i postom.

Budući da je tijekom stoljeća između kršćana i muslimana dolazilo do čestih sukoba i neprijateljstava, Sveti Sabor poziva sve da se, zaboravivši što je bilo, iskreno trude oko međusobnog razumijevanja i da zajednički štite i promiču socijalnu pravdu, čudoredna dobra, mir i slobodu za sve ljude.” (NA 3)

Muslimani se nalaze odmah iza židova i u Konstituciji o Crkvi „Lumen gentium”: „Ali odluka o spasenju obuhvaća i one koji priznaju Stvoritelja, među kojima su u prvom redu muslimani, koji se, ispovijedajući da drže vjeru Abrahamovu, klanjaju s nama jedinom, milosrdnom Bogu, koji će suditi ljude na Sudnji dan.” (LG 16).

Dakle, iako je svjestan nedorečenosti, dvoznačnosti i zabluda u svim religijama (LG 17), nekršćanske religije za Sabor nisu tek nakupine zabluda, zala i lutanja nego u njima prebivaju duhovno-spasenjske vrijednosti koje mogu obogatiti i same kršćane. Sabor zato kršćane poziva na „iskren i strpljiv dijalog” s nekršćanima da bi upoznali bogatstva koja je Bog podijelio narodima „u svojoj velikodušnosti” (AG 6) jer je „njihova duhovna baština djelotvoran poziv na dijalog” (NA 2-3), i to ne samo u onome podudarnom nego i u onome različitom (DM 26).

Za Sabor se kroz međureligijski dijalog odvija suradnja s Božjim spasenjskim djelovanjem u svijetu. Crkva bi se trebala skrbiti da sve dobro posijano u srcima i umovima ljudi, „u njihovim religijama i kulturama”, ne bude izgubljeno već „pročišćeno, uzdignuto i usavršeno na slavu Božju, na pometnju sotone i sreću ljudi” (LG 17).

4. Postkoncilski razvoj

Novi evolutivni skok u crkvenom naučavanju o religijama, u kojem se kuša spojiti spasenjska jedincatost Isusa Krista i univerzalna spasenjska volja Božja, predstavlja dokument „Dijalog i navještaj” koji su 1991. zajedno izradili Papinsko vijeće za međureligijski dijalog i Kongregacija za evangelizaciju naroda.

U tom se dokumentu po prvi put od strane mjerodavnog crkvenog učiteljstva, u smjeru zacrtanom od Sabora, izriče tvrdnja da su nekršćanske religije doista putovi spasenja za njihove pristaše, iako uvijek i samo zahvaljujući anonimnoj ovisnosti o jedinstvenom Božjem spasenjskom planu čiji je vrhunac ozbiljen definitivno u Isusu Kristu: „...baš prakticanjem onoga što je dobro u njihovim vlastitim religijskim tradicijama te sljedeći

zahtjeve njihove vlastite savjesti pripadnici drugih religija pozitivno odgovaraju pozivu Božjem te primaju spasenje u Isusu Kristu, premda ga ne priznaju kao svog Spasitelja.” (DA 29).

Dakle, pripadnici nekršćanskih religija sa spašavajućom milošću Božjom u Isusu Kristu ne dolaze u dodir mimo ili protiv svoje religijske pripadnosti nego upravo sudjelovanjem u religijskoj praksi vlastite religijske tradicije.

Pored toga, u istom se Dokumentu na nekoliko mjesta ističe da međureligijski dijalog predstavlja oblik međusobnog „duhovnog obogaćivanja” koji doprinosi „da kršćanska vjera bude pročišćena” (DA 37,39). To podrazumijeva da je Bog po Riječi i Duhu nastanjen, više ili manje, u životima, etičkoj praksi, mistici, stvaralaštvu pripadnika drugih religija, pa je moguće da kršćani kod njih susretnu neke vrijednosti i iskustva koja spadaju u puninu događaja Isusa Krista, ali koje kršćani tijekom dosadašnje povijesti nisu usvojili niti na razini spoznaje niti na razini prakse. Primjerice, susret sa židovima i muslimanima kršćane trajno podsjeća na Božju transcendentnost i jedincatost odnosno uzvišenost i različitost koja uvijek nadmašuje svaku analogičnost govora o Bogu.

Značajno je da se u „Dijalogu i navještaju” konstatira da je Božje kraljevstvo početno nazočno i u religijama odnosno da se izgrađuje svagdje gdje se žive vrijednosti Kraljevstva (DA 35), a ne samo u okrilju Crkve, koja je i sama tek povijesna i fragmentarna anticipacija toga Kraljevstva kojemu treba služiti. U tom smislu se međureligijski dijalog iznova pokazuje kao zajednički rad na izgradnji Božjeg kraljevstva na zemlji.

Nema sumnje da su spomenuti i drugi pomaci u crkvenom naučavanju o religijama plod međureligijskog dijaloga koji je prakticiran u razdoblju od II. vatikanskog sabora do danas čemu je nemjerljiv doprinos dao Ivan Pavao II. kojeg se s pravom može smatrati „papom međureligijskog dijaloga” a u tome ga je na osobit način hrabrio proročki primjer sv. Franje Asiškog. Za Franju će, kako to sjajno pokazuje G. Jeusset u knjizi „Sveti Franjo i sultan”, susret sa sultanom u Damietti 1219. predstavljati vrhunac obraćenja evanđelju jer će kroz taj susret u muslimanima prepoznati braću/sestre. Međureligijski bi dijalog, zapravo, i trebao voditi u konačnici obraćenju, ali ne u smislu prijelaza iz jedne u drugu religiju već u smislu sve većeg iskustveno-teološkog otvaranja Bogu i dubljeg poniranja u istinu o odnosu Boga i ljudi u religijama.

Ne začuđuje da je za veliki međureligijski susret 27. listopada 1986. na kojem se okupilo 67 poglavara 12 različitih religijskih zajednica i crkava

da poste i mole za mir u svijetu, Ivan Pavao II. izabrao upravo Asiz: „Otići ćemo u Asiz. ... u mjesto... koje je sveti Franjo pretvorio u središte općeg bratstva. Naše su razlike brojne i duboke. One su u prošlosti često bile motivom za bolna sukobljavanja. Zajednička vjera u Boga ima temeljnu vrijednost. Dajući nam da sve susretnemo kao Božja stvorenja, ona nam otvara oči za opće bratstvo. Stoga ovaj novi put želimo započeti u Asizu...” Bio je to po mnogo čemu revolucionaran događaj, pa i po tome što su udareni temelji projektu međureligijske molitve, a „duh Asiza” postao je pozvanje cijele Crkve.

Pod motom „Zajedno za mir”, Ivan Pavao II. je iznova 24. siječnja 2002. okupio oko 200 vjerskih poglavara na hodočašće u Asiz radi molitve za mir u svijetu, u čemu se zrcalila Papina nepokolebljiva želja da pripadnici različitih religija zajedničkim angažmanom u pluralnom svijetu daju svoj nužni doprinos pomirenju i miru.

Takav autoritet Pape bio bi vjerojatno nezamisliv bez njegova govora o potrebi „čišćenja pamćenja” koje je sam započeo u Crkvi, javno moleći oprostjenje od svih onih kojima su tijekom povijesti kršćani nanijeli zlo.

Jedan od središnjih teoloških doprinosa međureligijskom dijalogu Ivana Pavla II. njegovo je ustrajno isticanje univerzalnog – vremenski i prostorno – djelovanja Duha Svetoga čiji se plodovi i danas mogu prepoznati izvan vidljivih granica Crkve odnosno u nekršćanskim religijama jer je „Duh posvuda i uvijek prisutan i djelotvoran”: „Odnos Crkve s drugim religijama obilježen je dvostrukim poštovanjem: poštovanjem čovjeka u njegovu traženju odgovora na najdublja životna pitanja i poštovanjem djelovanja Duha u čovjeku. Međureligijski susret u Asizu, uz isključenje svakog dvoznačnog tumačenja, htio je potvrditi moje uvjerenje da je svaka prava molitva plod pobude Duha Svetoga, koji je tajanstveno nazočan u srcu svakog čovjeka.” (RM 29). No, u konačnici međureligijski dijalog je i autentičan izraz poštovanja spram Božje slobode.

III.

1. Projekt svjetskog etosa

Među različitim modelima međureligijskog i ujedno općedruštvenog dijaloga u katoličkom, ali i uopće u svijetu izdvaja se projekt svjetskog etosa čiji je idejni tvorac ugledni katolički teolog Hans Küng. Uvjeren da globalizacija

svjetskih problema zahtijeva globalizaciju ljudskog etosa odnosno globalizaciju ljudske odgovornosti, Kung je izradio nacrt „Deklaracije o svjetskom etosu” koju je 1993. usvojio Parlament svjetskih religija u Chicagu.

U svijesti o neporecivim i dubokim razlikama između religija, naročito dogmatske prirode, projekt svjetskog etosa podsjeća na ono što je već sada zajedno svim religijama. Riječ je o zajedničkom sustavu temeljnih etičkih vrijednosti na osnovi kojih se već sada može graditi svjetski etos, ali i osmišljavati zajednički angažman pripadnika različitih religija oko općeg dobra, uključujući i sve humanistički usmjerene ljude, jer i oni dijele te iste vrijednosti, makar drugačije utemeljene.

Dva nosiva stuba svjetskog etosa su načelo ljudskosti – Sa svakim čovjekom, bilo muškarcem ili ženom, bijelim ili obojenim, bogatim ili siromašnim, mladim ili starim, treba postupati ljudski, a ne neljudski! – i načelo uzajamnosti odnosno zlatno pravilo – Što ti ne želiš da se tebi čini, to ti također ne čini drugima!

Potom se, na osnovi ta dva temeljna načela humanosti, u suvremenom kontekstu kušaju kontekstualizirati četiri temeljne neopozive smjernice, oko kojih su usuglašene sve velike religijske i humanističke filozofsko-mudrosne tradicije:

- ☉ Poštuj život! Prastara smjernica Ne smiješ ubijati! u današnjem se vremenu razumijeva kao obveza na kulturu nenasilja i strahopoštovanja živih bića (također životinja i biljaka);
- ☉ Djeluj pravedno i pošteno! Prastara smjernica Ne smiješ krasti! danas se razumijeva kao obveza na kulturu solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka;
- ☉ Govori i djeluj istinito! Prastara smjernica Ne smiješ lagati! razumijeva se kao obveza na kulturu tolerancije i života u istinitosti;
- ☉ Poštujte i ljubite jedni druge! Prastara smjernica Ne smiješ zlorabljivati seksualnost! uzima se kao obveza na kulturu ravnopravnosti i partnerstva muškarca i žene.

2. Konkretizacija svjetskog etosa u Bosni i Hercegovini iz katoličke perspektive

Projekt svjetskog etosa za katoličku tradiciju u BiH višestruki je izazov: Kao poticaj i ispit koliko je vjerna zbiljskim katoličkim i evanđeoskim

vrijednostima, ali i kao poticaj i ispit koliko je sposobna za međureligijski i općedruštveni dijalog što ovisi o stupnju dijaloga u samoj katoličkoj zajednici.

Duh samokritičnosti

Poglavari svjetskih religija pri usvajanju Deklaracije o svjetskom etosu nisu izrazili uvjerenje da su vjernici bolji od drugih ljudi nego pokajničko priznanje da zlu u svijetu uvelike pridonose i vjernici. Za katoličku tradiciju kod nas odsudno je usvojiti taj duh samokritičnosti.

Bez samokritičnog promišljanja svoje prošlosti, prvenstveno glede političko-nacionalističkih zlouporaba, zanemarivanja rada oko pomirenja, opraštanja i razgrađivanja stoljetnih mržnji, katolička tradicija ne može biti vjerodostojna. Umjesto njegovanja trijumfalističke slike o sebi koja počiva na mitološkom falsificiranju prošlosti, moramo se suočiti s istinom o sebi i iz tog, ne uvijek lagodnog suočavanja, izvući konkretne posljedice za sadašnju i buduću praksu uvjereni u Isusovu tvrdnju da istina oslobađa.

Koalicija vjernika i nevjernika

Deklaracija o svjetskom etosu govori o nužnosti koalicije vjernika i nevjernika na osnovi zajedničkih etičkih vrijednosti. Protiv nihilizma, cinizma i socijalne nepravde zajedno se trebaju boriti vjernici i nevjernici. U svjetlu evanđelja, zajednički angažman vjernika i nevjernika usmjeren općem dobru predstavlja pripravljanje puta i anticipaciju kraljevstva Božjeg. Božanski duh u svijetu djeluje i po dobrim djelima nevjernika.

Zarad suradnje vjernika i nevjernika odsudno je da naša lokalna Crkva konačno usvoji duh II. vatikanskog koncila. Umjesto Crkve koja trulim političkim savezima sa svjetovnim moćnicima pokušava postati svjetovna institucija političko-ekonomske moći par excellence, nama treba Crkva dijaloga sa svijetom koja će svoje poslanje prepoznati u služenju, a ne vladanju svijetom. Svjetovna moć ubija dobrotu i služenje u Crkvi, a u suvremenim civilnim društvima pozvanje Crkve je da potiče besplatno oduševljenje za angažman oko općeg dobra i brigu za ugrožene.

Načelo ljudskosti

U BiH, gdje je „istočni grijeh” svih religija religijski nacionalizam, načelo ljudskosti i za katoličku tradiciju predstavlja poziv na obračun sa zlom religijskog nacionalizma: religijsko-nacionalnom ohološću i samodostatnošću.

Naša lokalna Crkva mora se oduprijeti nacionalno-crkvenom katolicizmu „bez kršćanstva” u kojem se niječe katolicitet u korist nacionalističko-stranačke uskoće. Od uloge čuvarice nacionalnog identiteta, Crkva se mora okrenuti ulozi krotiteljice identiteta što je istodobno zahtjev vremena i evanđelja. Proročki treba podsjećati da u spletu različitih pripadanja koja oblikuju čovjekov identitet neporeciv primat pripada ljudskosti koja označava da smo svi pripadnici jedne ljudske obitelji i jednako ljubljena djeca jednog Boga.

Vjernike treba učiti da različite pripadnosti žive u duhu ljudskosti, to jest osobno i odgovorno, kako bi razvili višedimenzionalne i uključive identitete s propusnim granicama sposobnim za dijalog i suradnju. Opasnost predstavljaju ubilački i jednodimenzionalni identiteti svedeni samo na oboženu nacionalnu ili religijsku pripadnost.

Prva zapovijed Dekaloga i jest usmjerena protiv religijskog nacionalizma, pridavanja nekoj zemaljskoj stvarnosti vrhunske lojalnosti, pa bila to i lojalnost naciji ili religiji. Bez ljudskosti, nacionalna se i religijska pripadnost izobličuje u zlo i okreće protiv čovjeka.

Načelo uzajamnosti

U našem društvu „sporenja oko prava”, načelo uzajamnosti sačuvano u zlatnom pravilu podsjeća da na cjelovito ljudsko dostojanstvo ne spadaju samo ljudska prava nego i ljudske odgovornosti.

Naša je lokalna Crkva pozvana u vjernicima buditi dragovoljno prihvaćanje odgovornosti na osobnoj i kolektivnoj razini zarad jačanja poštivanja i ozbiljenja ljudskih prava. No, da bi bila vjerodostojna u prevladavanju prevage prava nad odgovornostima, i sama se Crkva mora obračunati s institucionalističkim katolicizmom.

Crkvene strukture ne smiju postati svrha samima sebi, što se nerijetko događa, pa se isključivo boriti za vlastita prava. Crkva je samo onda Crkva kad postoji za druge: ekonomsko-politički slabe, marginalizirane i

progonjene. Crkvene strukture koje se bore isključivo za sebe idolizirane su: umjesto da upućuje na Sveto, nameću sebe kao samo Sveto. Zato i znaju samo za svoja prava, nipošto odgovornosti, prezirući osobnu slobodu i odgovornost, a preferirajući poslušničko-konformistički mentalitet.

Kultura nenasilja i strahopoštovanja pred svakim životom

„Humaniziranja i posvećivanja nasilja” u ime ideologije nacionalne sigurnosti nije nam strano. Kršćanske su tradicije pozvane na obračun s „mitom o otkupiteljskom nasilju”, jer se izravno pozivaju na Isusa, nenasilnog rušitelja zidova između ljudi i Boga, ali i među ljudima. Jer se otkupljenje postiže isključivo nenasiljem, a ne nasiljem, mirotvorstvo i nenasilje su najveća od svih Božjih djela, dok se iza nasilja uvijek krije idol politike i izgovor ideologije.

S propovjedaonica naše lokalne Crkve morao bi se čuti jasan govor o radikalnoj nespojivosti vjere i nasilja. Ne smije se ostavljati prostora uvjerenju da je za budućnost vjere ili naroda prikladnija nasilna metoda Barabe od nenasilne metode Isusa. Jer je kraljevstvo Božje prostor oslobođen sila dominacije i moći, mirotvorstvo i nenasilje predstavljaju anticipaciju kraljevstva Božjeg.

Umjesto jadanja nad relativizmom postmodernog društva, naša lokalna Crkva mora stati u kraj relativističkom življenju kršćanstva, lišenog radikalnog zahtjeva za nenasiljem i mirotvorstvom kao uvjeta da se bude dijete Božje. Samo će Crkva mirotvorstva, pomirenja i praštanja pomoći preobrazbi politike kod nas: od novovjekovne nacionalne politike interesa, moći i prestiža ka politici regionalnog pomirenja, razumijevanja i približavanja, od nasilne k mirovnoj politici.

Kultura solidarnosti i pravednog ekonomskog poretka

Nijemost vjerskih zajednica pred socijalnom nepravdom u BiH je nesnosna. Niti jednog vjerskog službenika među radnicima koji štrajkaju glađu ili u rudarskoj jami s rudarima bez plaće. Niti jedne, makar verbalne geste vjerskih poglavara u korist socijalno slabih. Što je činiti našoj lokalnoj Crkvi izriču riječi biskupa Romera: „Čuvaj se Crkve koja ne trpi zbog progona i uživa u povlasticama i potpori zemaljskih vlastodržaca! Crkva mora trpjeti zbog govorenja istine, zbog ukazivanja na grijeh, zbog njihova

iskorjenjivanja. Društvo, svećenici, biskupi i svi kršćani moraju se obratiti i izabrati solidarnost sa siromašnima. Moraju raskrinkati sve idole društva. Crkva mora biti na strani siromašnih, ali mora na obraćenje neposredno pozivati i bogate i siromašne.”

Kultura tolerancije i življenja u istini

Posezanja za lažju kod nas su naročito zlokobna u pitanju prošlosti koju su naši narodi doživjeli i upamtili drugačije. Na sve se strane poseže za lažju kako bi se vlastita prošlost pokazala boljom nego što jest, a tuđa gorom nego što jest. Prošlošću uljepšanom lažju koristi se politika da obezvrijedi i zaniječe druge.

Naša lokalna Crkva pozvana je započeti proces ozdravljenja i čišćenja sjećanja priznajući krivnje za zlo naneseo drugima kao i traženjem oprosta za zlo počinjeno drugima. Kao rezervoar narodnog sjećanja, morala bi stati u kraj zlopamćenju koje predstavlja nepresušni izvor za političku instrumentalizaciju. Jer je zlopamćenje biološko-selektivno pamćenje isključivo tuđeg zla nanesenog mome kolektivitetu uz negiranje ili omalovažavanje krivnje moga kolektiviteta za zlo učinjeno drugima, pogodno je za pozivanje na osvetu i buđenje starih mržnji. Dok je „nepomirene prošlosti”, neće biti pomirenja u sadašnjosti i mira u budućnosti. Raspeti nas oslobađa fiksiranosti uz vlastitu patnju i za djelatnu sućut glede tuđe patnje.

Kultura ravnopravnosti i partnerstva između muškaraca i žena

Spolnog iskorištavanja i diskriminacije sve je više kod nas čemu, pored socijalne bijede, pomaže patrijarhalno nasljeđe koje podupire nakaradno izlaganje vjere, ali i iskustvo posljednjeg rata: i ljudska su tijela bila ratište, poligoni za seksualnu manifestaciju agresije.

Uz nužno oblikovanje projekata za pomoć žrtvama seksualnog zlostavljanja, važno je da naša lokalna Crkva u raspravama o seksualnoj orijentaciji ne postane žrtva bojovno-ideološkog govora. Seksualna orijentacija ne umanjuje ljudsko dostojanstvo pojedinca, dok bojovno-ideološki govor to poriče, opravdavajući nasilje protiv pojedinaca „sumnjive seksualne orijentacije”. Pozvana je bez ideološkog naboja upozoravati na opasnosti povezane sa zlouporabom seksualnosti i sama prakticirati ravnopravnost i partnerstvo muškaraca i žena.

Posebno je važno da se s obzirom na seksualne zlouporabe od strane vjerskih službenika ne utekne poricanju i prikrivanju nego istinoljubivosti što će joj jamčiti vjernost evanđelju i vjerodostojnost na duže staze.

Umjesto zaključka

Dakle, projekt svjetskog etosa je programatski izazov katolicitetu i kršćanstvenosti pripadnika katoličke tradicije u našoj zemlji, i to kako u području njihovih nutarnjih tako i području njihovih vanjskih odnosa, to će reći i vrlo koristan metodološko-sadržajni smjerokaz za njihov međureligijski i općedruštveni angažman. Dapače, projekt svjetskog etosa na sličan način to isto znači i za pripadnike svih drugih religijskih tradicija u bosansko-hercegovačkom društvu i ništa manje za one građane koji nadahnuće za svoj moralno-ljudski način života pronalaze onkraj religijskog.

Literatura

1. Alen Kristić, *Kreposti međureligijske duhovnosti – između povjerenja i opuštenosti*, u: Kalendar sv. Ante, Svjetlo riječi, Sarajevo 2008, str. 100-105.
2. *Dijalogom do mira – Zbornik radova u čast Željka Mardesića*, Franjevački institut za kulturu mira, Split 2005.
3. *Dokumenti Drugog vatikanskog koncila*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 1972.
4. Gwenolé Jussset, *Sveti Franjo i sultan*, Svjetlo riječi, Sarajevo/Zagreb 2008.
5. Hans Küng, *Kršćanstvo i svjetske religije – Uvod u dijalog s islamom, hinduizmom i budizmom*, Naprijed, Zagreb 1944.
6. Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsko gospodarstvo*, Intercon, Zagreb 2007.
7. Hans Küng, *Svjetski etos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb 2007.
8. Ivan Šarčević, *Pluralizam i univerzalnost – pretpostavke međureligijskog dijaloga*, u: Bogoslovska smotra, 73(2002)2-3, str. 433-453.
9. Karl-Josef Kuschel, *Od sporenja k natjecanju religija – Lessing i izazov islama*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2003.
10. Karl-Josef Kuschel, *Spor oko Abrahama – Što židove, kršćane i muslimane dijeli, a što ih ujedinjuje*, Svjetlo riječi, Sarajevo 2001.

11. Mato Zovkić, *Međureligijski dijalog iz katoličke perspektive u Bosni i Hercegovini*, Vrhbosanska katolička teologija, Sarajevo 1998.
12. Nikola Bižaca, *Ogledi iz teologije religija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2008.
13. *Religijski dijalog – drama razumevanja/Zbornik radova*, Beogradska otvorena škola, Beograd 2003.
14. Seyyed Hossein Nasr, *Živi sufizam – Ogledi o sufizmu*, Naučnoistraživački institut „Ibn Sina”, Sarajevo 2004.
15. Vjekoslav Bajsić, *Dijalog, reagiranja, polemike*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2003.
16. Željko Mardešić, *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb 2002.
17. Željko Mardešić, *Odgovornost kršćana za svijet*, Svjetlo riječi, Sarajevo/ Zagreb, 2005.